

Києво-Могилянська академія у дослідженні Омеляна Пріцака

Зазвичай ім'я Омеляна Пріцака як дослідника, університетського професора та організатора-менеджера асоціюють зі сходознавством завдяки його внескові в розвиток урало-алтаїстики, зокрема тюркології. Проте не менш плідними були його дослідження і в галузях всесвітньої історії, історії Східної Європи та історії України, які науковець провадив діахронно або синхронно зі сходознавством. В автобіографічному нарисі «Мій шлях історика» Омелян Пріцак зазначав: «Усе своє наукове життя я ділив поміж українською історією та сходознавством, з тим, що до 1968 р. сходознавство було моєю офіційною дисципліною, і силою факту я йому більше приділяв уваги. Другий стимул до моєї концентрації на українській історії був викликаний потребами української науки» (Пріцак, 1991, с. 74).

Омелян Пріцак знають у світовій історичній науці як вченого, котрий фундаментально дослідив походження Русі, тобто процес виникнення розвинутої цивілізації у Східній Європі доби раннього Середньовіччя. Його наукові інтереси в ділянці української історії простягалися від вивчення давньоруських літописів до турецько-українських договорів XVIII ст., від аналізу «Слова о полку Ігоревім» як історичного документа до з'ясування ролі Наукового товариства Шевченка в розвитку української науки, від узагальненої характеристики історіографії та історіософії Михайла Грушевського до окреслення місця В'ячеслава Липинського в українській інтелектуальній думці. Тема Києво-Могилянської академії в широкому контексті – її історичного значення як символу української освіти й культури, а також у вузькому аспекті – ролі окремих фундаторів, професорів та вихованців Академії в історії України, також перебувала в полі інтересів Пріцака майже у всі періоди його наукової діяльності.

Бажання стати істориком, ба більше, присвятити себе вивченню української історії визріло у Омеляна Пріцака не випадково. Довідавшись у підлітковому віці про загибель батька, бійця Української Галицької Армії, у польському таборі для військовополонених, а також під впливом польсько-українського протистояння 1930-х рр. у Східній Галичині, юнак, вихований у польському культурно-освітньому середовищі, вибирає українську національну ідентичність та в старших класах гімназії самотужки активно знайомиться з українською літературою, зокрема вивчає «Історію України-Руси» Михайла Грушевського (Pritsak, 1981, р. XVIII). Після закінчення Першої державної гімназії у Тернополі він 1936 р. вступає на спеціальність «сходознавство» гуманітарного факультету Університету Яна Казимира у Львові. Впродовж 1936–1939 рр., до окупації Східної Галичини радянськими військами, основними своїми навчальними дисциплінами в університеті науковець називає, поряд зі східними мовами та літературою, світову історію (Пріцак, 1991, с. 65). Як історика його формували такі знані польські професори Львівського університету, як Францишек Буяк (Franciszek Bujak), Леон Козловський (Leon Kozłowski), Людвик Коланковський (Ludwik Kolankowski), Владислав Котвич (Władysław Kotwicz), Теофіл Еміль Модельський (Teofil Emil Modelski), Адам Шельонговський (Adam Szelągowski) та інші (Książeczka legitymacyjna Omeljana Pricaka). Прагнучи пізнати історію українських визвольних змагань, він уже на першому році навчання записався на семінар до Шельонговського, провідного фахівця в галузі нової і новітньої історії. Саме цей професор запропонував Пріцакові опрацювати зв'язки Івана Мазепи, Станіслава Лещинського і Карла XII. Згодом особистість вихованця і мецената Києво-Могилянської академії, гетьмана Івана Мазепи, займатиме помітне місце у дослідницькій роботі Пріцака.

Як і багато інших українських студентів, не маючи можливості студіювати українознавчі дисципліни у Львівському університеті, Омелян Пріцак з перших університетських днів увійшов до Наукового товариства Шевченка – тодішнього академічного українознавчого осередку, відомого не лише у Львові, а й у Східній Європі. Власне через НТШ молодий дослідник познайомився зі старшим університетським товаришем, знаним істориком-медієвістом Теофілом Кострубою. Оцінюючи роль, яку відіграв Ко-

струба в його інтелектуальному й науковому становленні та, зокрема, в залученні до діяльності НТШ, Пріцак називав саму зустріч з Кострубою переломною подією свого життя (Пріцак, 2004, с. 131). Зокрема, в НТШ він став працювати під керівництвом Івана Крип'якевича в історико-джерелознавчій комісії, яка, за його словами, «давала можливість українцям-студентам Львівського університету дістати основи методології, джерелознавства та історіографії української історії» (Пріцак, 1991, с. 68). Згадуючи у своїх спогадах Крип'якевича, Пріцак неодноразово повторював, що той навчив його дотримуватися засадничих принципів історичного дослідження – бачити тему в широкій перспективі, відрізнити «центральної» проблеми від «маргінальних» та зосереджувати увагу саме на «центральної» (Pritsak, 1964–1968, pp. 264–268; Пріцак, 1991, с. 69; 2004, с. 132).

До того ж, Іван Крип'якевич заохотив початківця досліджувати особистість Мазепи та загалом мазепинську добу української історії. Перші дві публікації Пріцака присвячувалися особі гетьмана, точніше – окремим сюжетам його біографії (Пріцак, 1937 (13 грудня), с. 4; 1937 (6 грудня), с. 4). Упродовж 1936–1939 рр. він підготував 19 розвідок з української тематики, більшість яких було надруковано у львівських виданнях, причому в першій ішлося про Мазепу. Мова про статтю «Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська», опубліковану 1938 р. в збірнику «Мазепа» Українського Наукового Інституту у Варшаві (Пріцак, 1938а, с. 102–117). Стаття, написана під керівництвом Крип'якевича та на основі віднайдених автором джерел, зокрема документів львівського і варшавського архівів, органічно доповнила публікації про Мазепу решти авторів збірника – більш досвідчених науковців Бориса Крупницького, Олександра Лотоцького, Василя Біднова, Миколи Андруска та ін.

Паралельно зі згаданою статтею Омелян Пріцак готує «Мазепинську бібліографію. 1688–1938», що нараховувала понад 1200 позицій і мала вийти 1939 р. у третьому томі збірника «Мазепа» Українського Наукового Інституту у Варшаві. Автор ставив за мету зібрати всі опубліковані різними мовами матеріали, що стосувалися доби одного з найвідоміших могилянців: за його словами, це мав бути звід документів до «історії України 1687–1710 рр., коли могутня постать гетьмана обох сторін Дніпра Івана Мазепи фасцинувала все українське життя» (Прі-

цак, 1939). Підготовлена під керівництвом Івана Крип'якевича та з консультаціями і порадами Дмитра Дорошенка, Бориса Крупницького й Миколи Андрусика, бібліографія на той час була першою працею такого жанру про епоху Мазепи, особливо коли взяти до уваги її хронологічні параметри й обсяг використаних матеріалів. Складна структура бібліографії, що налічує сім розділів з численними тематичними підрозділами (бібліографічні огляди, джерела, персоналії Мазепи, панегірики, монографії, нариси, політична та внутрішня історія доби Мазепи, тогочасні роди та діячі), свідчить про ґрунтовне опрацювання молодим дослідником як власне життя Мазепи, так і одного з найяскравіших періодів історії Гетьманату. В бібліографії, зокрема у розділах III. «Персоналія Мазепи» і VI. «Внутрішня історія доби Мазепи», серед іншого в підрозділах «Землеволодіння», «Церква», «Культура, наука, мистецтво», було представлено також джерела й літературу з історії Києво-Могилянської академії та Київського Братського Богоявленського монастиря. Схвальну оцінку «Мазепинській бібліографії» дав Дорошенко, лаконічно охарактеризувавши її у листі до Крип'якевича як «солідну працю» (Лист Дмитра Дорошенка до Івана Крип'якевича). Через початок Другої світової війни третій том збірника «Мазепа» не вийшов у світ, а рукопис Пріцака було втрачено. Неповна копія й окремі робочі записи цього дослідження збереглися в архіві вченого, який у 1970-х рр. доопрацьовував бібліографію та планував видати, однак задум не був реалізований (див.: Пріцак, 1939).

У студентські роки Омелян Пріцак підготував ще кілька публікацій, пов'язаних з добою Мазепи, зокрема присвячених родові Скоропадських та його генеалогічним зв'язкам з європейськими й українськими родами¹. Завершує мазепинську тематику цього періоду дослідницької праці Пріцака одна з трьох його статей під назвою «Анатема», надрукована 1941 р. в газеті «Українське слово» у Києві (Пріцак, 1941, с. 2). Відповідно до жанру газетної публікації, тут оповідалося про церковне прокляття Мазепи та про використання анатемати як пропагандистського засобу російської влади для дискредитації гетьмана і його діяльності.

¹ Тема родоводу Скоропадських була запропонована О. Пріцакові вищезгаданим істориком Т. Кострубою (див.: Пріцак, 1938с, с. 17–18; 1938b, с. 50–68).

Після завершення навчання у Львівському університеті Омелян Прицак у 1940 р. за рекомендацією Крип'якевича вступає до аспірантури в структурі Всеукраїнської академії наук у Києві, де навчається в Агатангела Кримського. Невдовзі це навчання припинила мобілізація до радянської армії. За допомоги професора Берлінського університету, давнього знайомого Кримського, арабіста Рихарда Гартмана (Richard Hartmann) Прицак у липні 1943 р. став студентом філософського факультету цього ж університету за спеціальністю «сходознавство». У Берліні він долучається до діяльності українських організацій та бере активну участь у житті української громади як голова студентського товариства «Мазепинець» та як співредактор Бюлетеня Націоналістичної організації українських студентів у Німеччині. Тоді ж налагоджуються його тісні зв'язки з Українським науковим інститутом, що діяв при Берлінському університеті, зокрема з Борисом Крупницьким та Іваном Мірчуком. Узимку 1943–1944 р. Прицак виступив у цьому інституті з доповіддю «Чим була і що дала для українства Київська Могилянська академія?». Згодом текст доповіді було підготовлено для друку у львівському часописі «Студентський прапор», але через воєнні обставини журнал перестав виходити. Авторський машинописний примірник статті зберігся в редакції журналу, і лише в 1974 р., вже в США, Прицак отримав його від колишнього редактора часопису Богдана Лончини, який знайшов текст серед приватних паперів. Мету статті сформульовано так: «звернути увагу на Могилянську академію як на головне джерело, пізнати світогляд діячів козацької доби нашої історії» (Прицак, 1943). Проаналізувавши історичні та політичні обставини постановки Києво-Могилянської академії, діяльність Петра Могили, окремі праці могилянців, молодий дослідник приходять до безкомпромісного висновку, що ідея православного універсалізму як домінуюча риса світогляду могилянців у XVII–XVIII ст. та схоластика як панівна філософсько-педагогічна система Академії затримали розвиток української літературної мови, національної культури та державної концепції щонайменше на два століття.

Після Другої світової війни Омелян Прицак завершив сходознавчі студії в Геттінгенському університеті. При цьому він продовжував брати участь у житті української студентської громади, редагуючи орган Центрального Союзу Українського Студент-

ства «Стежі». В цьому журналі, де поряд із розвідками молодих науковців Ігоря Шевченка, Клавдія Білінського, Ореста Зілінського та інших, також друкувалися праці Теофіла Коструби, Бориса Крупницького В'ячеслава Липинського і Дмитра Чижевського, вийшла друком стаття Пріцака «Шляхи української незалежності на протязі історії» (Пріцак, 1946, с. 12–24). Її було присвячено столітній річниці виходу друком історико-політичного трактату «Історія Русів» у 1846 році. У цій статті згадуються вихованці Києво-Могилянської академії Іван Мазепа та Пилип Орлик як послідовні оборонці незалежності України від Російської імперії. В контексті аналізу діяльності Новгород-Сіверського гуртка, з яким був пов'язаний автор «Історії Русів», значну увагу приділено вихованцю, професорові та ректору Академії Георгію Кониському, а також могилянським вихованцям Опанасу Лобисевичу, Мельхіседеку Значко-Яворському, Григорію Полетиці та Варлааму Шишацькому.

В перші повоєнні роки Омелян Пріцак поновлює чи налагоджує стосунки з Олександром Оглоблиним, Наталією Полонською-Василенко, Дмитром Дорошенком, Володимиром Міяковським, Петром Курінним та іншими, які на той час опинилися в Німеччині. Він стає членом Української вільної академії наук (далі УВАН) та учасником наукових конференцій і засідань історичної групи цієї новоствореної наукової організації, а також учасником конференцій Наукового товариства Шевченка, яке поновило діяльність в умовах еміграції. У 1948 р. в записках НТШ виходить його стаття, присвячена історіографічному та джерельному аналізу турецько-українського договору 1648 року (Пріцак, 1948, с. 143–164). Ця розвідка стала останньою публікацією з української історії, написаною молодим науковцем у німецький період його життя. У тому ж 1948 р. Пріцак захистив докторську дисертацію, присвячену першій ісламській династії Центральної Азії – Караханідам, і далі понад півтора десятиліття займався винятково сходознавством.

Зробивши успішну наукову кар'єру університетського професора в Німеччині впродовж 1950-х рр. та увійшовши до числа провідних тюркологів світу, зокрема в дослідженні історії та культури степових народів і державних утворень Євразії, Омелян Пріцак у 1960 р. переїхав до США. Тут він спочатку очолював кафедру алтаїстики, тюркології та євразійської історії у Вашингтонському

університеті (Сієтл), а з 1964 р. – аналогічну кафедру у Гарвардському університеті. Власне в США вчений повертається до українських студій, беручи участь у роботі низки українських наукових інституцій – УВАН, НТШ та Українського історичного товариства. Зокрема, в 1963 р. виходить друком його стаття, написана в співавторстві з професором Вашингтонського університету (Сієтл) Джоном Решетаром, «The Ukraine and the Dialectics of Nation-Building» (Pritsak & Reshetar, 1963, pp. 224–255). Одним із доказів на користь тези про пов'язаність України із західною цивілізацією автори називають запроваджене Петром Могилою вивчення латини як засобу боротьби з Контрреформацією у заснованій ним Києво-Могилянській колегії. Крім того, визнаючи важливу роль київського осередку для підвищення освітнього рівня в Україні, автори зазначають, що могилянська спільнота, за кількома винятками, проблему української державності сприймала відсторонено, і то хіба за появи політичних труднощів. При обговоренні величезних втрат української нації на користь російської згадуються, серед іншого, такі вихованці й професори Києво-Могилянської академії, як Теофан Прокопович і Стефан Яворський; у статті констатується, що вони «прийняли пропозицію Петра I приїхати до Росії і допомогли в проведенні його реформ; ці двоє українців, чий імена символізують це явище, прислужилися своїми неабиякими талантами монархові й взамін отримали високі церковні пости» (Pritsak & Reshetar, 1963, p. 248).

Пізніше, викладаючи сходознавчі дисципліни, Омелян Прицак створює у Гарварді українознавчий центр у складі чотирьох структурних одиниць – кафедр української історії, української мови та української літератури й Українського наукового інституту Гарвардського університету (далі УНІГУ), який він очолював понад два десятиліття. Основна мета створення цього осередку, за Прицаком, полягала у культивуванні українознавчих лінгвістично-мовознавчих, літературознавчих та історичних дисциплін, які на батьківщині не могли розвиватися повноцінно й вільно (Прицак, 1973). Величезна підготовча робота – від опрацювання концепції центру до пошуку коштів – тривала декілька років, упродовж яких Прицак проводив агітаційно-просвітницьку роботу, виступаючи перед українськими громадами Північної Америки та публікуючись у пресі. При цьому він часто звертався до історії

Києво-Могилянської академії як символу української освіти, науки і культури. Отож не випадково для логотипу гарвардського українознавчого центру було обрано зображення Староакадемічного (Мазепиного) корпусу XVIII ст.: саме його вчений запропонував художнику-графіку Якову Гніздовському опрацювати при створенні логотипу УНІГУ, і він використовується до сьогодні.

У Гарварді Омелян Пріцак, очолюючи кафедру історії України імені М. С. Грушевського і викладаючи курс історії України, опублікував низку монографій, а також керував студентськими й докторантськими роботами. Зокрема, у 1973 р. тут було захищено першу докторську дисертацію з української тематики Орестом Субтельним, написану під керівництвом Омеляна Пріцака та Олександра Оглоблина. Головним «героєм» цієї роботи, що звалася «Неохочі союзники: Пилип Орлик та його стосунки з Кримським ханством та Османською імперією. 1708–1742», був Орлик – один із знаменитих вихованців Києво-Могилянської академії. Пізніше частину матеріалів із цієї дисертації Субтельний використав у своїй відомій монографії «The Mazepists. Ukrainian Separatism in the Early Eighteenth Century», що вийшла друком у Нью-Йорку 1981 р., а в 1994 р. – у перекладі українською під назвою «Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.».

У 1977 р. Омелян Пріцак започаткував видання англomовного наукового журналу «Harvard Ukrainian Studies», що, за його задумом, мав стати міжнародним конкурентоспроможним академічним виданням з україністики. До редакційного комітету входили сам Пріцак (головний редактор), Ігор Шевченко (заступник головного редактора), Орест Субтельний (редактор з питань історії) та Григорій Грабович (редактор з питань літератури). У 1984 р. на відзначення 350-річчя Києво-Могилянської академії УНІГУ видає тематичний номер журналу «Harvard Ukrainian Studies» (Pritsak & Ševčenko, 1984). Авторський колектив цього видання представлено іменами таких науковців, як Ігор Шевченко, Наталія Пилипюк, Джеймс Кракraft, Юрій Гаєцький, Пауліна Левін, Ришард Лужний, Роман Коропечський, Оксана Процик, Френк Сисин, Матей Казаку, а також сам Пріцак. Учений підготував дві публікації до збірника. Перша – це вступна стаття «The Kiev Mohyla Academy in Ukrainian History», де зазначається, що хоч тези його доповіді 40-річної давності «Чим була і що дала українству Київська Мо-

гилянська академія?», про яку згадувалося вище, в цілому зберігають слушність, проте загальну оцінку ролі Академії, висловлену тоді, він нині вважає помилковою – сформульованою з надто вузької перспективи. Натомість нині, на його думку, Петрові Могили та його сучасникам не варто закидати брак ретроспективи з відстані трьох з половиною століть. Засновуючи могилянський шкільний осередок, вони мали на меті створити найбільш запитувану і на той час найсучаснішу освітню модель в надії, що їхня спроба принесе користь православної релігійній та етнічній спільноті (Pritsak, 1984, pp. 5–8).

Друга публікація для збірника була підготовлена Пріцаком у співавторстві з Оксаною Процик; її присвячено бібліографічному огляду праць радянських авторів про Києво-Могилянську академію та її засновників за 1970–1983 рр. (Pritsak & Procyk, 1984, pp. 229–250). Йшлося переважно про розвідки українських, а також частково російських та інших радянських дослідників. Через журнальний формат автори обмежили список літератури публікаціями про Петра Могилу та найвідоміших вихованців Академії, внаслідок чого частина праць до списку не потрапила. До кожної зі 108 позицій огляду подано короткі анотації та відомі авторам рецензії, а також два покажчики до всієї бібліографії: авторів XVII–XVIII ст., чий тексти вийшли друком, та перелік сучасних авторів, укладачів, перекладачів і рецензентів.

Згідно з концепцією Омеляна Пріцака, значна роль у діяльності гарвардського науково-освітнього центру відводилася видавничій роботі. Оскільки в американських університетських бібліотеках, серед іншого й Гарвардського університету, україніки фактично не було, Пріцак започаткував видання «Harvard Series in Ukrainian Studies» для забезпечення навчального процесу необхідною літературою та джерелами. Могилянську тематику в цій серії представлено німецькомовною працею одного з найвидатніших дослідників української філософії Дмитра Чижевського про Григорія Сковороду (Tschizevskij, 1974). Варто додати, що це сталося завдяки давнім контактам, започаткованим між Пріцаком і Чижевським ще в 1940-ві рр., та наполегливості Пріцака як головного редактора видавничої серії. У листі до Чижевського він не приховував задоволення, отримавши згоду автора на публікацію книжки: «Я одержав коректуру Вашої монографії про Сковороду. Я її за од-

ним замахом прочитав, з великою насолодою. Мушу Вам признатися, що вважаю її за одну з найкращих наукових праць, що досі я коли-небудь читав. Я дуже щасливий, що вона виходить в нашій серії» (Листування, 2013, с. 407). Утім, низку запланованих видань «Harvard Series in Ukrainian Studies» реалізувати не вдалося, хоч було підготовлено їхні плани-проспекти та англomовні переклади окремих текстів, зокрема таких могилянців, як Самійло Величко, Григорій Сковорода² і Василь Григорович-Барський, а з пізніших – Памфіла Юркевича.

У середині 1980-х УНГУ виступав науково-організаційним центром відзначення українською діаспорою тисячоліття хрещення Руси-України. Омелян Пріцак розробив концепцію програми академічних заходів, присвячених цій події, що отримала назву «Гарвардський Проект Тисячоліття християнства на Русі-Україні». Одним із центральних пунктів проекту була підготовка багатотомного корпусу української досекулярної літератури XI–XVIII ст. «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства». Проект передбачав видання близько п'ятдесяти творів мовою оригіналу та з перекладами сучасною українською та англійською, а також з передмовами упорядників і дослідників. Упродовж 1980–1990-х рр. було підготовлено дев'ять томів мовою оригіналу та шість томів у перекладі англійською, серед них шість авторства могилянців, а саме: твори Мелетія Смотрицького (*Collected Works*, 1987; *The Jevanhelije učytelnoje*, 1987), Сильвестра Косова та Афанасія Кальнофойського (*Seventeenth-Century Writings*, 1987), Пилипа Орлика (*The Diariusz podróžny of Pylyp Orlyk: 1720–1726*, 1988), Григорія Грабянки (*Hryhorij Hrabjanka's "The Great War..."*, 1990).

Поруч із виконанням функцій головного редактора серії, Омелян Пріцак підготував до друку три томи, один з яких стосується могилянської тематики. Мова про «Діаріуш подорожний» Пилипа Орлика, що його екзильний гетьман провадив упродовж 1726–1731 років (*The Diariusz podróžny of Pylyp Orlyk. 1727–1730*, 1988). Пошуки письмової спадщини Орлика та його соратників, а також документів, пов'язаних із мазепинською еміграцією, Пріцак здій-

² Наміри О. Пріцака щодо видання творів Г. Сковороди було втілено в рамках іншого гарвардського видавничого проекту, головною редакційною колегією якого був також Пріцак (див.: Сковорода, 1994).

снював у бібліотеках та архівах Німеччини, Туреччини, Франції та Швеції. У передмові до видання, аналізуючи період формування Орлика і згадуючи про поширення ідеї сарматизму серед української шляхти, Пріцак вказує на роль Києво-Могилянської академії у цьому процесі, зокрема про польську мову та культуру як інтегральні складники тутешнього навчального процесу в часи навчання Пилипа Орлика наприкінці 1680-х – на початку 1690-х. Тут же детально розглянуто українську версію сарматського міфу, відображену Орликом у його політичних текстах.

Варто додати, що в архіві вченого зберігається рукописний та машинописний варіанти розвідки «Pylyp Orlyk's Political Writings» (Pritsak, 1980-ті), які за стилем та формою викладу дозволяють припускати, що Пріцак готував до видання ще один том творів Орлика в гарвардській серії. Цей задум не було реалізовано, найімовірніше, через повернення Пріцака у 1991 р. до України та його зайнятість організаційними клопотами довкола створення Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України та відкриття кафедри історіософії у Національному університеті імені Тараса Шевченка.

Утім, і впродовж перебування в Україні, і після повернення до США особа й політична та літературна спадщина Пилипа Орлика не щезали з поля зору вченого: у вітчизняних та американських виданнях виходили друком його статті, присвячені Конституції Орлика та його дипломатичній діяльності (Пріцак, 1992, с. 307–320; 1994; Pritsak, 1998, pp. 471–496). Значення Києво-Могилянської академії у підготовці освічених урядовців різних рівнів та роль її діячів і вихованців у різних сферах українського життя відображено у статті Пріцака «Доба військових канцеляристів», написаній в український період його життя (Пріцак, 1993, с. 62–77)³. Літературна, наукова і правнича діяльність службовців Ге-

³ Збережений рукопис статті в архіві Пріцака вказує, що її авторська назва точніше відповідає основній меті автора – підкреслити значення літературної діяльності урядників Генеральної Військової канцелярії, переважна більшість яких були вихованцями Києво-Могилянської академії, в інтелектуальній історії України кінця XVIII – початку XIX ст.: «Параметри української інтелектуальної історії останньої чвертини XVIII – початку XIX століття: Доба військових канцеляристів та дворянського просвітительства». Див.: Науковий архів НАУКМА. Ф. 10, Оп. 1, Спр. 167.

неральної Військової канцелярії, зокрема її глухівського періоду, де традиційно розпочинали свою адміністративну та військову кар'єру вихованці Академії (Самійло Величко, Василь Стефанович, Микола Ханенко, Семен Дівович, Степан Лукомський, Яків Козельський та ін.), за Пріцаком, стала основою політичного трактату «Історія Русів», в якому обґрунтовано історико-правові засади автономії України.

Підсумовуючи, можемо ствердити, що до Києво-Могилянської академії, її діячів та вихованців Омелян Пріцак звертався упродовж всього науково-творчого життя, тобто близько семи десятиліть, починаючи від студентських років у Львові та Німеччині – за винятком часу, коли він після захисту докторської дисертації у Геттінгенському університеті викладав у німецьких університетах та цілком присвятив себе сходознавству. Розбудовуючи українознавчий центр у Гарвардському університеті, науковець повернувся до дослідження історії України, серед іншого й діяльності Києво-Могилянської академії, зокрема ролі її вихованців у політичному та культурно-освітньому житті України. Після повернення на батьківщину на початку 1990-х рр. Пріцак продовжив студії з «могилянської» тематики, публікуючи свої напрацювання в українських та американських виданнях. До кола його інтересів входили, з одного боку, сам феномен Києво-Могилянської академії та її значення у формуванні національно-державницьких ідей, а з другого боку, окремі особистості, пов'язані з Академією як її професори чи вихованці. Якщо раннім працям Омеляна Пріцака був притаманний інтерес до особи Івана Мазепи під впливом професорів Львівського університету та Наукового товариства Шевченка, то в зрілий період вектор його студій перемістився на літературну творчість могилянських вихованців, зокрема епістолярно-мемуарну спадщину та політико-дипломатичну діяльність Пилипа Орлика.

Список посилань

- Лист Дмитра Дорошенка до Івана Крип'якевича від 30 вересня 1938 року. Ф. 357 (Оп. 1, Спр. 13, Арк. 5), Центральний державний історичний архів, м. Львів.
- Листування Дмитра Чижевського та Омеляна Пріцака. (2013). В І. Валайко, О. Чуднов, & В. Янцен, (Упоряд.), *Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади*. Імекс-ЛТД.

- Пріцак, Омелян. (1937, 13 грудня). Епільог одного дотепу або авантюра Пасека з Мазепою. *Українські Вісті*, 275.
- Пріцак, Омелян. (1937, 6 грудня). «Роман» Мазепа з Фальбовською. Чому Мазепа опустив двір Яна Казимира? *Українські Вісті*, 269.
- Пріцак, Омелян. (1938а). Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська. В *Мазепа. Збірник* (Т. 2, с. 102–117).
- Пріцак, Омелян. (1938б). Рід Скоропадських (Історико-генеалогічна студія). В Микола Пасічник, мгр. Михайло Карпишин, & Теофіл Коструба (Ред.), *За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української гетьманської держави* (с. 50–68).
- Пріцак, Омелян. (1938с). Рід Скоропадських. Його зв'язки з Руриковичами й Гедеміновичами. *Нова Зоря*, 30 (1130), 17–18.
- Пріцак, Омелян. (1939). Мазепинська бібліографія. 1688–1938. Ф. 10 (Оп. 1, Спр. 622, 623), Наукова бібліотека НАУКМА.
- Пріцак, Омелян. (1941, 25 листопада). Анатема. *Українське слово*, 6.
- Пріцак, Омелян. (1943). Чим була і що дала українству Київська Могилянська академія? Ф. 10 (Оп. 1, Спр. 205, Арк. 2), Наукова бібліотека НАУКМА.
- Пріцак, Омелян. (1946). Шляхи української незалежності на протязі історії. *Стежі. Журнал українського студентського середовища Німеччини та Австрії, Рік. 1*, 5–6 (липень–серпень), 12–24.
- Пріцак, Омелян. (1948). Союз Хмельницького з Туреччиною 1648 року. *Записки Наукового товариства Шевченка*, 156, 143–164.
- Пріцак, Омелян. (1973). Чому катедри українознавства у Гарварді? *Вибір статей на тему нашої культурної політики (1967–1973)*. Фонд катедр українознавства.
- Пріцак, Омелян. (1991). Мій шлях історика. В О. Пріцак, *Історіософія та історіографія Михайла Грушевського* (с. 61–78).
- Пріцак, Омелян. (1992). Один чи два договори Пилипа Орлика з Туреччиною на початку другого десятиліття вісімнадцятого століття? *Український археографічний щорічник*, 1 (4), 307–320.
- Пріцак, Омелян. (1993). Доба військових канцеляристів. *Київська старовина*, 4, 62–77.
- Пріцак, Омелян. (2004). Моя українізація і початок наукової праці. *Вісті УВАН*, 3, 129–133.
- Пріцак, Омелян (Ред.). (1994). *Перша конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік*. Веселка.
- Сковорода, Григорій. (1994). *Твори у двох томах*. АТ «Обереги».
- Collected Works of Meletij Smotryc'kyj*. (1987). (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. I). Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University.

- Hryhorij Hrabjanka's "The Great War of Bohdan Xmel'nyc'kyj"*. (1990). (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. IX). Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University.
- Książeczka legitymacyjna Omeljana Pricaka. Uniwersitet Jana Kazimierza we Lwowie. Ф. 10 (Op. 1, Спр. 1040), Науковий архів НАУКМА.
- Pritsak, Omeljan. (1964–1968). Ivan Krypiakewych (1886–1967). *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. New-York, XI* (1–2 (31–32)), 264–268.
- Pritsak, Omeljan. (1980-ті). Pylyp Orlyk's Political Writings. Ф. 10 (Op. 1, Спр. 323), Наукова бібліотека НАУКМА.
- Pritsak, Omeljan. (1981). *The Origin of Rus'* (Vol. I. Old Scandinavian Sources other than the Sagas).
- Pritsak, Omeljan. (1984). The Kiev Mohyla Academy in Ukrainian History. *Harvard Ukrainian Studies, VIII* (1/2), 5–8.
- Pritsak, Omeljan. (1998). The First Constitution of Ukraine (5 April 1710). *Harvard Ukrainian Studies, XXII*, 471–496.
- Pritsak, Omeljan, & Procyk, Oksana. (1984). A Select Bibliography of Soviet Publications Related to the Kiev Mohyla Academy and its Founder. 1970–1983. *Harvard Ukrainian Studies, VIII* (1/2), 229–250.
- Pritsak, Omeljan, & Reshetar, John S. (1963). The Ukraine and the Dialectics of Nation-Building. *Slavic Review, 22* (2), 224–255.
- Pritsak, Omeljan, & Ševčenko, Ihor. (Eds.). (1984). *Harvard Ukrainian Studies. Special issue "The Kiev Mohyla Academy. Commemorating the 350th Anniversary of its Founding (1632)"*, VIII (1/2).
- Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery*. (1987). (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. III). Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University.
- The Diariusz podróżny of Pylyp Orlyk: 1720–1726*. (1988). (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. V). Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University.
- The Diariusz podróżny of Pylyp Orlyk. 1727–1730*. (1988). (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. VI). Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University.
- The Jevanhelije učytelnoje of Meletij Smotryc'kyj*. (1987). (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. II). Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University.
- Tschiževskij, Dimitrij. (1974). *Skovoroda: Dichter, Denker, Mystiker* (Harvard Series in Ukrainian Studies, No.17). Wilhelm Fink Verlag.

Taissa Sydorчук

Kyiv-Mohyla Academy in Research Activity of Omeljan Pritsak

The topic of Kyiv-Mohyla Academy has repeatedly become the subject of historical research of the prominent scientist of the twentieth century Omeljan Pritsak (1919–2006) in the framework of the main stages of his research activity (Interwar, German, American and Ukrainian). The article is the first attempt to analyze the contribution of O. Pritsak in clarifying the significance of the Kyiv-Mohyla Academy in the history of Ukrainian education and culture and in delineation of the role of the Academy's founders, professors and students in the history of Ukraine. The author searched for all the scientist's studies, which are directly dedicated to the Kyiv-Mohyla Academy and its figures, as well as those works where the Mohyla topic is considered by Pritsak in general and in the context of highlighting the cultural and historical processes that took place on Ukrainian lands in the seventeenth and eighteenth centuries. The article provides an overview of the works of O. Pritsak, which were published in various foreign and Ukrainian publications, and those studies that have been preserved in manuscripts in the scientist's archive.

Keywords: Kyiv-Mohyla Academy, Ukrainian history, Ukrainian culture, 17th and 18th centuries, Omeljan Pritsak.

Сидорчук Таїсія Михайлівна – кандидат історичних наук, керівник Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Прицака, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна.

Електронна адреса: sydorchuktm@ukma.edu.ua